

DOI: 10.21005/pif.2018.35.E-01

THE UNACCOMPLISHED VISIONS OF PONIATOWA TOWARDS ITS MODERN SOLUTIONS

NIEZREALIZOWANE WIZJE PONIATOWEJ WEDŁUG JEJ WSPÓŁCZESNYCH ROZWIĄZAŃ

Natalia Kot

Mgr inż. arch. kraj.

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Katedra Projektowania i Konserwacji Krajobrazu

ABSTRACT

The article is devoted to present the idea of "city-districts" in the interwar period, which was continued after the second world war, on the example of industrial center localized in the neighbourhood of Lublin i.e Poniatowa. The comparative analysis of the vision before 1939 and after 1945 presents how the vision was planned and how the city's expanse was organised. The analyses, which were conducted, became the basis of discussion about new perspectives of spatial development in which the dominant role is intercepted by the natural factor.

Key words: modernism, Poniatowa, socialism, spatial planning, the visions of industrial cities in the XX century.

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcono prezentacji idei „miast-osiedla” w okresie międzywojennym i kontynuowanym po II wojnie światowej, na przykładzie ośrodka przemysłowego zlokalizowanego w okolicach Lublina tj. Poniatowej. Analiza porównawcza wizji z okresu przed 1939 r. i po 1945 r. przedstawia jak była planowana i a jak została zorganizowana przestrzeń miasta. Przeprowadzone analizy stają się również podstawą do dyskusji na temat nowych perspektyw rozwoju przestrzennego, w którym rolę dominującą przejmuje czynnik przyrodniczy.

Słowa kluczowe: modernizm, planowanie przestrzenne, Poniatowa, socrealizm, wizje miast przemysłowych XX w.

1. INTRODUCTION

The visions of creating spatial structures from the XX century were closely connected with the revival of the Polish country after annexation period and later with the revival after martial damage. The concepts were realised in accordance with the assumptions of Central Industrial District and followingly with the economic plans which were established in post-war Poland. The industrial cities were planned for defined number of citizens. The plan included grounds destined for industry, sprawls, grounds for service development with communication networks and with the recreational and holiday spaces. The new districts or settlements connected with industrial factories were based on garden-cities ideas and concepts of social settlements where the main role was the composition factor. They were planned for designated number of people with areas intended for residential development and services which were supposed to be supported by communication network. What was also impressing was incorporating the project with big natural values, which were intended for recreational and resorts. [1, p. 132, 137]. Poniatowa is the example of a "district-city"¹ located in the neighbourhood of Lublin. Its history begins in the interwar period and it is connected with one of the big manufacturing plants. Its especial development falls for the post-war period. In the interwar period its history was connected with the branch of public facilities of television and radio technics in Warsaw and its particular development happened fell in the interwar period and during the activity of dynamoelectrics factory EDA S.A.

As part of the article, the comparative analysis was conducted between industrial districts from two periods of time – the unaccomplished and accomplished (fig. 2). The aim of that analysis was to present the differences of spatial solutions. The data for the analysis were provided by private researches, which involved the resources of Municipal Library and Municipal office of Poniatowa town. The field study held in 2015 with particular reference to the analysis of urban composition became the basis of the coverage. On the basis of results, guidelines of the planning nature were formulated. Those guidelines propose the direction of further transitions which is mostly conditioned by agricultural economic activity (which is currently the biggest industry in the economic development of Poniatowa).

2. HISTORY OF THE CITY

The first mention about Poniatowa and Jurek de Poniathova appeared in the historical sources from XVI century. According to Jan Długosz – Poniatowa belonged to many noble families. One of those families was Poniatowski family with "Ciołek" crest. Sources tell us that at the end of XIX century the village's grounds belonged to many yeomen what led to its fragmentation. At the beginning of the XX century, it was considered as a typical rustic village [5, p. 5].

The pre-war history² was connected with the venture of Central Industrial Region, which was aimed at defence and need of mobilisation of the region in which were more than 500 thousand unemployed people [1, p. 137]. The historical idea of city establishment came out of the efforts of the members of military authorities of Polish Government and primarily the minister Eugeniusz Kwiatkowski in the 30's in the Second Polish Republic. The branch of public facilities of television and radio technics in Warsaw was supposed to be the biggest planning project which were realised as part of workplace investments of Central Industrial District [3]. The project were supposed to give place of work for 600 people. In 1937 the construction of a road and train track (the spur line of narrow gauge

---

¹ "District-city" – the housing estate of working-class near one big manufacturing plant created in the People's Republic of Poland.

² Adopting the name of one of the nearby villages has prosaic reasons, since all the nearby villages, except for Poniatowa village, have the squires. Whereas, Poniatowa village was fragmented and had a lot of minor agricultural holdings on its territory.

railway in Nałęczów) [4, p. 168] and was created the warehouse of building material [5, p. 6]. The settlement was situated on north side of factory, on forest lands, along the road led from Rozalin to Poniatowa cottage. The natural watercourse (Poniatówka river) between them was preserved. The 22 buildings were built perpendicularly to Modrzewiowa street and 11th of November street until the September in 1939. The buildings were intended for families of technical staff and clerks [4, p. 316]. It may be assumed that between the buildings, and as along the road, the stand of trees was left, which created the private sphere for whole district and the citizens of individual blocks. It has survived until nowadays and is commonly known as “Old District” (fig.1).

Fig. 1. Old city – Modrzewiowa street, modern condition. Source: Photo by N. Kot, 2015

Ryc. 2. Stare Miasto – ulica Modrzewiowa, stan współczesny. Źródło: Fot. N. Kot, 2015.

The analysis of pre-war project of Poniatowa [8] settlement proves that built Old settlement, in reality is the fragment of pre-war concept of Warsaw architect - Stanisław Odyniec-Dąbrowski. The project was realised in spirit of modernism alluding to the idea of industrial city of Tony Garnier³ (fig. 2). Initially the town was supposed to embrace bigger area and more intensely developed than today's area designated for residential development and public utility buildings [7, p. 11]. The conception was to be created on the territory of the governmental forest and farmlands, taking about 117 ha of space. Its main compositional axis is the dual artery which is extension of Fabryczna street. It was planned to situate along that street the main administrative buildings, garages, which were finally located on the areas along nonamed watercourse from under Karczewice. The main administrative buildings were situated along it i.e management and official agencies (3⁴), communal offices (4), folk house (6), post office (9), fire service (16), services such as: hotel (5), bathing water and laundry (5a), cinema (6a), the Social Insurance Institution (10), bathrooms with baker (11), market (17), merchant house (18), transformer and bus stop (25); sacred i.e church (1) with clergy house (2); and four-storey houses (15). The didactic buildings were planned to be on the outskirts of the estate, near the streets which leads to Opole Lubelskie and Poniatowa cottage i.e craftsman school (7) and common (8), nursery school (14). The plan considered also garages (26) which were located on the grounds along Bezimienny ciek spod Karczewic. The biggest per-

³ Unfortunately the outbreak of the Second World War and the appearance of totalitarian doctrine in Poland blighted the chances of realisation an industrial town in spirit of polish urban planning thought during the inter-war period.

⁴ The indications of symbols on the diagram no. 2

centage of settlement area was the ones who were intended for residential development: two-story multifamily development (106 buildings) located in south-central part of the city (20) and single-family one-story development (241 buildings) in north-west part [4, p. 315-316]. The Bezimienny ciek spod Kraczewic was supposed to be integrated into the new urban structure while creating green areas on the west side of the city with the recreational functions such as playing field (22) and tennis court (24). In their neighbourhood sports club (12), pond (21) with a beach (23) and military harbour (13) were supposed to be created.

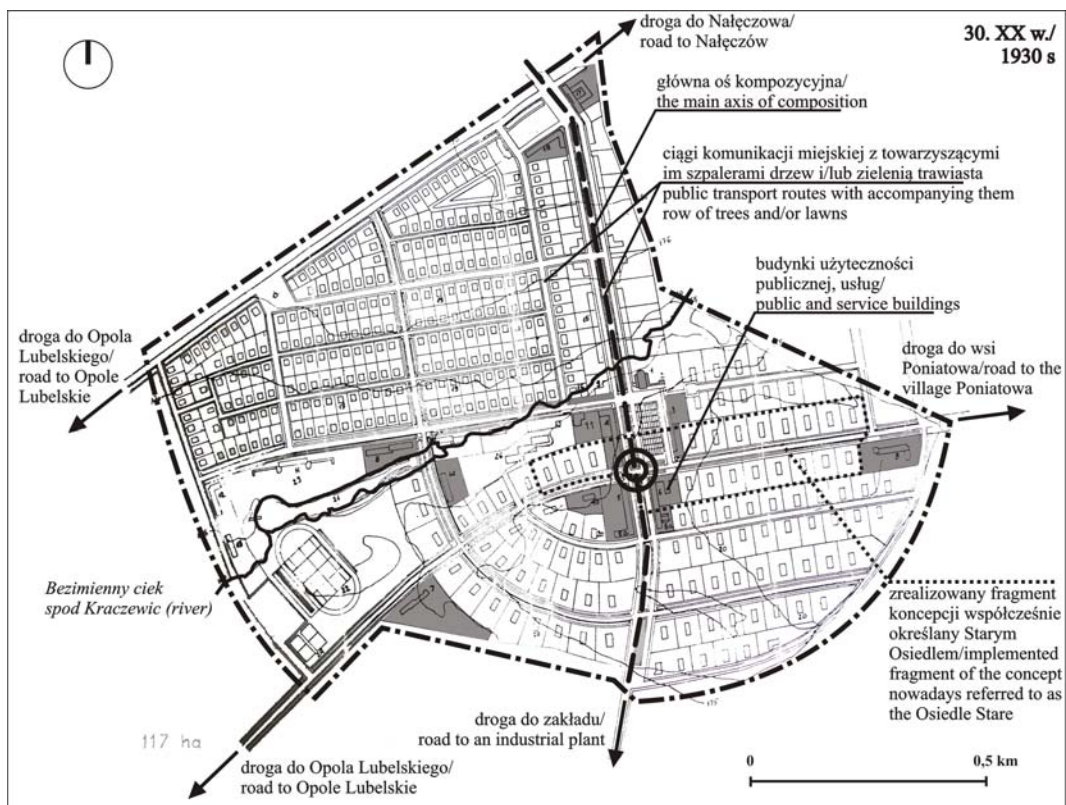

Fig. 2. Unrealised, the initial plan of Poniatowa estate. Source: private study (2017) based on the pre-war project of the Poniatowa estate [8]

Ryc. 2. Niezrealizowany, pierwotny plan osiedla Poniatowa. Źródło: opracowanie własne (2017) na podstawie przedwojennego projektu Osiedla „Poniatowa” [8]

The interesting solution which highlighted rank of the street was applying greenery. The green areas supplemented by planting from leafy tree was that solution. The main axis (along the four-storey buildings) was the communication trail 50m wide. It consisted of: a street in the central part 17 m wide; behind it, on both sides were grassy green belt 5m wide in which single gauntlet of leafy trees was situated; subsequently, there were pedestrian string 10 m wide and grassy green belts 5m wide. Streets with the lower rank varied between 30÷10 m. By shearing die 30 m – the trees were planted in grassy green belts (width 10 m) which were located in the direct neighbourhood of buildings, whereas between road string (width 10 m) and pedestrians (width 5 m) only 5m wide green belts occurred. Near communication trails of a width of 19 and 10m, only grassy green belts which were located between building elevation, and pedestrian roads were located there.

The pre-war history of the city was connected to the past of the electromechanical factory EDA S. A – the investment was realised within the frameworks of the six-year strategic development plan (1950-1955) which led to remaining the industrial character of the region. It's worth to highlight that the conception of industrialisation relied on the concentration of the big investments which intensively affect their neighbourhood [1, p. 137]. The construction of the workplace estate described as New City began in 50's. of the XX century and it was created on the agricultural grounds (fig. 3) [5, p. 9]. The midtown which was shaped as a square (designated by the streets: Nałęczowska, Słoneczna, Młodzieżowa, 1 Maja) was created there. The first four-storey and five-storey buildings were situated perpendicularly or collaterally to the rectangular network of the city. The distance between Old City and the post-industrial territory turned out to be twice as big as the distance between Old and New City. "The buffer zone" which separated Old Estate from New became the woody territory with the stream – Bezimienny ciek spod Kraczewic, in which valley the park with natural watercourse and urban and urban dam were created.

Fig. 3. New City - Gen. Bema street, modern condition.
Source: Photo by N. Kot, 2015
Ryc. 3. Nowe Miasto – ulica Gen. Bema, stan współczesny. Źródło: Fot. N. Kot, 2015.

Fig. 4. Nonexistent Electromechanical Factory EDA S.A. - currently the post-industrial territory with synanthrope plants.
Source: Photo by N. Kot, 2015
Ryc. 4. Nieistniejący Zakład Elektromaszynowy EDA S. A. – aktualnie teren poprzemysłowy wraz z roślinnością synantropijną. Źródło: Fot. N. Kot, 2015

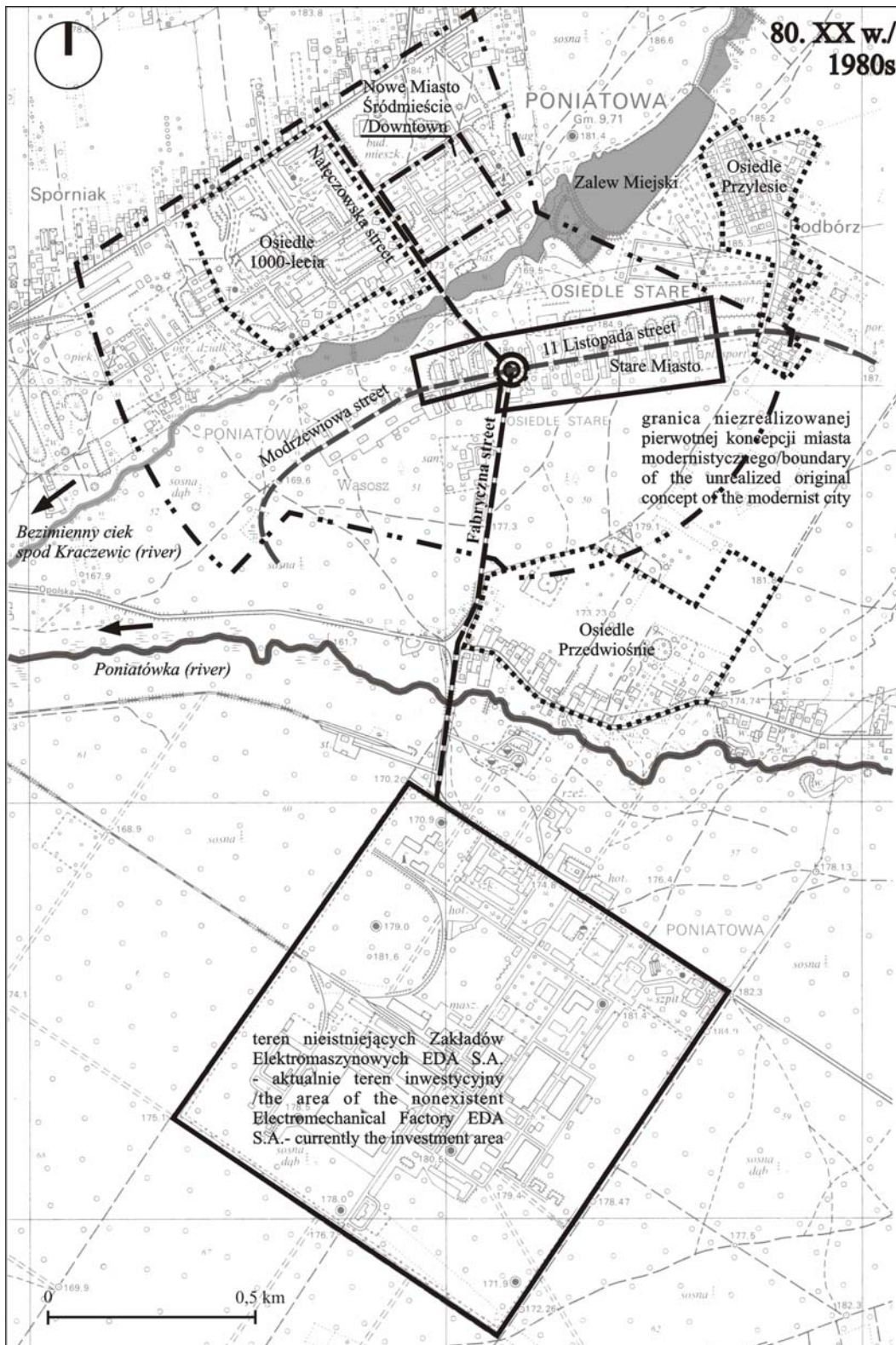

Fig. 5. The analysis of the existing state of Poniatowa. Source: private study (2017) based on topographical maps from 1985 [9-12] and satellite photos [16]

Ryc. 5. Analiza stanu istniejącego Poniatowej. Źródło: opracowanie własne (2017) na podstawie map topograficznych z 1985 r. [9-12] oraz zdjęć satelitarnych [16]

The development of the factory was connected with the growth of demand of employees, which led to the growth of the citizens in the city. Educational and cultural establishments were created as well as technical and roadside infrastructure were developed. The fast development of the settlement entity result in giving Poniatowa borough charter on 22nd of July 1962 [5, p. 10]. The sources tell that the most of residential investments were in years 1975-1985 (settlement 1000-lecie, Przylesie and Przedwiośnie). That was caused by intense rise of population. In 1973, the number of Poniatowa citizens was 5 thousand of people, in 1980 more than 6 thousand, while in 1990 10 thousand of people. Unfortunately the realisation of new settlements connected with clearing forest complexes in order to new development or invading the picturesque area of river valleys caused the effusing the spatial units making the illogical and inconsistent urban planning system. The decrease of population was noticed in 90's of 20th century which were caused by breaking the production of installation equipment, connected with the structural reform from 1989. The bankruptcy of EDA S.A was announced finally on 18th of August 1998 by economic court in city of Lublin (fig. 4) [6, p. 19-20]. Today this area is one of the three investment territories⁵. The surface of 6,5 ha is covered by Special Economic Zone in Tarnobrzeg - EURO-PARK WISŁOSAN subzone Radom, where communal, processing agricultural, generative, services, trade, cultural and recreational businesses are located. They hire about 400 people [14, p. 22, 67-68].

Nowadays Poniatowa, which belongs to the group of small cities, covers the surface of 15,26 km² and is inhabited by 9 776 citizens [2, p. 77]. The urban system consists of few inconsistent parts (fig. 5) Since the bankruptcy of the industrial factory, the main source of people's maintenance is working in companies located in Poniatowa (78%) [14, p. 58, 84], or in the borders of borough which is mostly agricultural work [15, p. 15]. The bankruptcy of EDA S.A. caused slowly collapse of the main industrial centre of the city. Improving level of life and living conditions of its citizens through development of the economical and service zone, making favorable conditions for investments, development of agriculture included ecological one and fixation on the tourism, recreation and rural tourism became the main aims and directions in the spacial development [13, p. 10].

3. SUMMARY

The presented visions of Poniatowa development indicate on major discrepancies connected with opinions about spatial structuring rules. The settlements in modernistic spirits were connected to Tony Garnier's thought where the industry was the citygenic factor. It was characterized by linear system and the rule of functional disposition of an area, i.e division into industrial area, residential development, administrative-service center and resort zone. The local subsidiary course was located perpendicular to the main street which were the compositional axis of the town. On the main street were located administrative-service centers. In the idea of so-called settlement, the industry was the main factor for inception and development of the city. Its main compositional rule was rigoristic, square system of midtown development with perpendicular communications route. With accordance to the establishments in both plans, the urban development were slacked steadily and it started to integrate with surrounding landscape. It was connected to the urbanistic context i.e using the benefits of natural location such as – forest complexes, natural watercourse and assertion of contact with the open territories (the natural greenery). Simultaneously the area of industrial factory was isolated from residential development by forest complexes. The decorative greenery was used for complementation of residential area and traffic routes.

---

⁵ The investment areas on Poniatowa territory are near: Przemysłowa street which belongs to Special Economic Zone EURO-PARK WISŁOSAN subzone Radom, Szkolna street which is called Sporniak and the area around ponds.

Within the years, a huge transitions happened in the urban space which were caused by inappropriate human activity. Nowadays the appropriate managing the process of spatial planning and conscious preservation of natural environment are important issues for the citizens of Poniatowa except for making proper conditions for living. The priorities are not only connected with the respect of the place, but also with the incorporating new spatial structures to the existing urban landscape - the natural one and the one in which we will invest.

NIEZREALIZOWANA WIZJE PONIATOWEJ WOBEC JEJ WSPÓŁCZESNYCH ROZWIĄZAŃ

1. WPROWADZENIE

Dwudziestowieczne wizje kształtowania struktury przestrzennej nowych miast Polski związane były ściśle najpierw z odrodzeniem państwa polskiego po okresie zaborów, a następnie z odbudową kraju po zniszczeniach wojennych. Koncepcje realizowano zgodnie z założeniami Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP-u), a następnie z planami gospodarczymi wprowadzanymi w powojennej Polsce. Nowe osiedla czy dzielnice związane z zakładami przemysłowymi opierały się na ideach „miast-ogrodów” czy założeń osiedla społecznego, gdzie główną rolę odgrywał czynnik kompozycji. Planowane były dla określonej liczby mieszkańców, z terenami przeznaczonymi pod zabudowę mieszkaniową i usługową, której towarzyszyć miała sieć komunikacyjna. Imponujące było również wkomponowywanie projektu w teren o dużych walorach przyrodniczych, które przeznaczano pod funkcję rekreacyjną oraz wypoczynkową [1, s. 132, 137]. Przykładem takiego „miasta-osiedla”⁶ zlokalizowanego w zachodniej części województwa lubelskiego, niedaleko Lublina, jest Poniatowa. W dwudziestoleciu międzywojennym jej historia związana była z Filią Państwowych Zakładów Tele i Radiotechnicznych w Warszawie, zaś szczególny rozwój przypadł na okres powojenny oraz działalność Zakładów Elektromaszynowych EDA S. A.

W ramach artykułu przeprowadzona została analiza porównawcza ośrodka przemysłowego z dwóch okresów – niezrealizowanego przedwojennego oraz zrealizowanego powojennego (ryc. 2 i 5), której celem było przedstawienie różnic w rozwiązaniach przestrzennych. Dane do analizy dostarczyły badania kameralne, które objęły głównie zasoby Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej oraz Urzędu Miasta w Poniatowej. Podstawą opracowania stały się również badania terenowe wykonane w 2015 r., ze szczególnym uwzględnieniem analizy kompozycji urbanistycznej. W oparciu o wyniki badań ukazano jak potoczył się proces rozwoju Poniatowej i co pozostało z utopijnej wizji miasta modernistycznego w kontekście jego współczesnych przemian.

---

⁶„Miasto-osiedle” – osiedle mieszkaniowe Zakładowych Osiedli Robotniczych (ZOR) przy jednym, dużym zakładzie przemysłowych powstałe w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL).

2. ZARYS HISTORII MIASTA

Pierwsza wzmianka na temat Poniatowej oraz Jurek de Ponyathova pojawiła się w źródłach historycznych w XVI w. Jak podaje Jan Długosz – Poniatowa należała do wielu szlacheckich rodzin, w tym jedną z nich była rodzina Poniatowskich, pieczętująca się herbem „Ciołek”. Źródła podają, że do k. XIX w. grunty wsi znajdowały się w rękach wielu drobnych właścicieli, doprowadzając w ten sposób do jej rozdrobnienia. Na pocz. XX w. uznana została za typową wieś chłopską [5, s. 5].

Przedwojenna historia miasta⁷ związana była z przedsięwzięciem Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP), które miało na celu względy obronne i potrzebę aktywizacji regionu, w którym było ponad 500 tys. bezrobotnych [1, s. 137]. Historyczna idea założenia miasta powstała w wyniku pracy członków władz wojskowych Rządu Polskiego, a przede wszystkim ministra Eugeniusza Kwiatkowskiego w latach 30. II Rzeczypospolitej. Filia Państwowych Zakładów Tele i Radiotechnicznych w Warszawie miała stanowić największe przedsięwzięcie planistyczne realizowane w ramach inwestycji przyzakładowych COP [3], które miały zatrudniać docelowo 600 osób. W 1937 r. rozpoczęto budowę drogi i toru kolejowego (bocznica Nałęczowska Kolei Wąskotorowej) [4, s. 168] łączącego Poniatowę z Rozalinem oraz utworzono skład materiałów budowlanych [5, s. 6]. Samo osiedle przyzakładowe usytuowane zostało po północnej stronie zakładu, na terenach leśnych, wzdłuż drogi prowadzącej z Rozalina do wsi Poniatowej, zaś między nimi zachowano naturalny ciek wodny, tj. rzekę Poniatówkę. Do września 1939 r., prostopadle do osi ulic Modrzewiowej i 11 Listopada, zrealizowano 22 budynki mieszkalne dla rodzin kadry technicznej i urzędników [4, s. 316]. Przypuszczać można, że pomiędzy budynkami, jak i wzdłuż drogi pozostawiano drzewostan leśny, tworząc w ten sposób strefę prywatności dla całego osiedla, jak i mieszkańców poszczególnych bloków. Osiedle to zachowało się do dziś i określane jest potocznie Starym (ryc. 1).

Analiza przedwojennego projektu „Osiedla Poniatowa” [8] dowodzi, że zrealizowane Osiedle Stare to w rzeczywistości fragment międzywojennej koncepcji warszawskiego architekta – Stanisława Odyniec-Dąbrowskiego, zaprojektowany w duchu modernizmu i nawiązujący do idei miast przemysłowych Tony Garniera⁸ (ryc. 2). Powstające miasto miało początkowo obejmować obszar większy i bardziej intensywnie zabudowany, niż dzisiejszy teren przeznaczony pod zabudowę mieszkaniową i budynki użyteczności publicznej [7, s. 11]. Koncepcja miała powstać na terenie lasów rządowych oraz gruntów prywatnych wsi Karczmiska, zajmując powierzchnię 117 ha. Jej główna oś kompozycyjna to arteria dwujezdna będąca przedłużeniem ulicy Fabrycznej, wzdłuż której zamierzano usytuować główne budynki administracyjne, tj. zarząd i urzędy państwowe (3⁹), urzędy komunalne (4), dom ludowy (6), poczta (9), straż ogniowa (16); usługowe: hotel (5), kąpielisko i pralnia (5a), kino (6a), miejsce ubezpieczeń społecznych (10), łaźienki z cukiernią (11), bazar (17), dom handlowy (18), transformator i przystanek autobusowy (25); sakralne tj. kościół (1) z plebanią (2); oraz domy mieszkalne 4-rokondygnacyjne (15). Budynki dydaktyczne zaplanowano na peryferiach osiedla, przy drodze prowadzącej do Opola Lubelskiego oraz wsi Poniatowa, tj. szkoła rzemieślnicza (7) i powszechna (8), przedszkole (14). Plan uwzględniał również garaże (26), które zlokalizowano na terenach wzdłuż bezimiennego cieku spod Kraczewic. Największy procent powierzchni osiedla stanowiły tereny przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową: wielorodzinną 2-ukondygnacyjną (106 budynków), usytuowaną w południowo-centralnej części miasta (20) oraz jednorodziną 1-nokondygnacyjną (241 budynków) w północno-zachodniej (19) [4, s. 315-316]. Bezimienny ciek spod Kraczewic miał zostać wpisany w nową strukturę urbanistyczną, tworząc po zachodniej stronie miasta tereny zieleni o funkcji rekreacyjnej

⁷ Przyjęcie nazwy jednej z pobliskich wsi miało powody prozaiczne, gdyż wszystkie pobliskie wsie, oprócz wsi Poniatowa, posiadały obywateli ziemskich. Wieś Poniatowa natomiast była bardzo rozdrobniona i posiadała na swoim obszarze wiele, drobnych gospodarstw rolnych.

⁸ Niestety wybuch II wojny światowej oraz pojawienie się w Polsce totalitarnej doktryny politycznej przekreślił plany realizacji miasta przemysłowego polskiej myśli urbanistycznej okresu dwudziestolecia międzywojennego.

⁹ Oznaczenia symboli na rycinie nr 2.

w postaci boiska sportowego (22) i kortów tenisowych (24). W ich sąsiedztwie planowano również realizację klubu sportowego (12), stawu (21) z plażą (23) oraz przystani wojskowej (13).

Interesującym rozwiązaniem podkreślającym rangę ulic było zastosowanie zieleni w postaci powierzchni trawiastych uzupełnianych nasadzeniami z drzew liściastych. Oś główna (wzdłuż budynków 4-kondygnacyjnych) stanowiła trakt komunikacyjny o szerokości 50 m. W jej skład wchodziły: ulica w centralnej części o szer. 17 m; za nią po obu stronach pasy zieleni trawiastej o szer. 5 m, w których sytuowano szpaler pojedynczych drzew liściastych; następnie ciągi piesze o szer. 10 m oraz 5-cio metrowe pasy zieleni trawiastej. Ulice o mniejszym znaczeniu wahały się od 30÷10 m. Przy odcinakach 30 m – drzewa sadzone były w pasach zieleni trawiastej (szer. 10 m), które znajdowały się w bezpośrednim sąsiedztwie budynków, zaś pomiędzy ciągiem drogowym (10 m szer.), a pieszym (5 m szer.) występowały tylko 5-cio metrowe pasy zieleni trawiastej. Przy traktach komunikacyjnych o szer. 19 i 10 m, występowały jedynie pasy zieleni trawiastej, które lokalizowano między elewacją budynków, a ścieżkami dla pieszych.

Powojenna historia miasta związana była z dziejami Zakładów Elektromaszynowych EDA S. A. – inwestycji realizowanej w ramach Planu Sześcioletniego (1950–1955) zmierzającej do zachowania przemysłowego charakteru regionu. Jednak należy zaznaczyć, że koncepcja uprzemysłowienia polegała na koncentracji ogromnych inwestycji bardzo intensywnie oddziałujących na swoje sąsiedztwo [1, s. 137]. Budowę osiedla przyzakładowego określanego jako Nowe Miasto rozpoczęto w latach 50. XX w. i powstało ono na terenach rolniczych (ryc. 3) [5, s. 9]. Miało ono kształt czworoboku (wyznaczony przez ulice: Nałęczowską, Słoneczną, Młodzieżową, 1 Maja). Pierwsze budynki mieszkalne 4 i 5-ciokondygnacyjne usytuowano prostopadle lub równolegle do prostokątnej siatki ulic. Dystans między Starym Miastem, a terenem poprzemysłowym okazał się trzy razy większy niż między Starym, a Nowym Miastem. „Strefą buforową” oddzielającą Stare Osiedle od Nowego pozostał teren leśny z potokiem – Bezimiennym ciekim spod Karczownic, w dolinie którego w późniejszym etapie utworzono park miejski z naturalnym potokiem i Zalewem Miejskim.

Rozwój zakładu związany był ściśle ze wzrostem zapotrzebowania na pracowników, dlatego tworzono nowe placówki edukacyjne, kulturowe, a także rozbudowywano infrastrukturę techniczną, drogową. Taki szybki rozwój jednostki osadniczej spowodował nadanie Poniatowej praw miejskich w dn. 22 lipca 1962 r. [5, s. 10]. Źródła podają jednak, że największej inwestycji mieszkaniowych przypadło na lata 1975-1985 (Osiedle 1000-lecie, Przylesie i Przedwiośnie), co podyktowane było intensywnym wzrostem ludności: w 1973 r. Poniatowa liczyła 5 tys. mieszkańców, w 1980 r. ponad 6 tys., zaś w 1990 r. niecałe 10 tys. Niestety realizacje w postaci nowych osiedli, związane z karczowaniem kompleksów leśnych pod nową zabudowę czy wkraczaniem jej w malownicze tereny dolin rzecznych, spowodowały rozlanie się jednostek przestrzennych tworząc niespójny i nielogiczny urbanistycznie układ. Spadek liczby mieszkańców w mieście zauważono w latach 90. XX w., czego powodem było załamanie się produkcji sprzętu instalacyjnego, związane z reformą ustrojową z 1989 r. Ostatecznie w dn. 18 sierpnia 1998 r. doszło do ogłoszenia przez Sąd Gospodarczy w Lublinie upadłości EDA S.A. (ryc. 4) [6, s. 19-20] Dziś obszar ten, stanowi jeden z trzech terenów inwestycyjnych¹⁰. Powierzchnię 6,5 ha zajmuje Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna EURO-PARK WISŁOSAN podstrefa Radom, gdzie ulokowane są firmy z branży: komunalnej, przetwórstwa rolno-spożywczego, wytwórczej, składowania, usług, rzemiosła i handlu, działalności kulturalnej, rozrywkowej i rekreacyjnej, i które zatrudniają około 400 osób [14, s. 22, 67-68].

Współcześnie Poniatowa, należąca do grupy miast małych, zajmuje powierzchnię 15,26 km² i zamieszkiwana jest przez 9 776 osób [2, s. 77], zaś zespół urbanistyczny składa się

¹⁰ Obszary inwestycyjne na terenie miasta Poniatowej znajdują się przy: ulicy Przemysłowej należącej do Tarnobrzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN podstrefa Radom; ulicy Szkolnej tzw. Sporniak oraz teren wokół stawów.

z kilku, niespójnych części (ryc. 5). Od czasu upadku zakładu przemysłowego, głównym źródłem utrzymania ludności miejskiej jest praca w przedsiębiorstwach zlokalizowanych na terenie Poniatowej (78%) [14, s. 58, 84]., bądź w granicach samej gminy, która ma jednak przede wszystkim charakter rolniczy [15, s. 15]. Podstawowym celem i kierunkiem w rozwoju przestrzennym miasta staje się: poprawienie poziomu i warunków życia jego mieszkańców poprzez rozwinięcie strefy gospodarczej i usługowej, stworzenie korzystnych warunków dla inwestowania, rozwój rolnictwa, w tym ekologicznego oraz nastawienie się na turystykę, rekreację i agroturystykę [13, s. 10].

3. PODSUMOWANIE

Prezentowane wizje rozwoju Poniatowej wskazują na znaczne rozbieżności w poglądach dotyczących zasad kształtowania ich struktury przestrzennej. Osiedle o charakterze modernistycznym nawiązywało do myśli Tony Garniera, w którym przemysł stanowił element miastotwórczy. Charakteryzowało się układem linearnym i zasadą funkcjonalnej dyspozycji terenu, tj. podział na teren przemysłowy, zabudowę mieszkaniową, centrum administracyjno-usługowe i strefę wypoczynku. Do głównej ulicy stanowiącej oś kompozycyjną miasta, gdzie sytuowane były ośrodki administracyjno-usługowe, biegły prostopadłe, lokalne ciągi dojazdowe. W idei osiedla o charakterze socrealistycznym przemysł również stanowił główny bodziec do powstania i rozwoju miasta, jednak jego główną zasadą kompozycji był rygorystyczny, kwadratowy układ zabudowy śródmieścia z prostopadłymi ciągami komunikacyjnymi. Zgodnie z założeniami, w obydwu planach, zabudowa miejska była stopniowo rozluźniana, wchodząc w coraz bardziej swobodne relacje z otaczającym krajobrazem. Związane to było z kontekstem urbanistycznym, tj. wykorzystaniem walorów naturalnej lokalizacji – kompleksy leśne, naturalne ciek wodne, i zapewnieniem mieszkańcom kontaktu z terenami otwartym (zielenią naturalną). Jednocześnie obszar zakładu przemysłowego izolowany był od zabudowy mieszkaniowej kompleksem leśnym, zaś dopełnieniem ciągów komunikacyjnych i w otoczeniu zabudowy mieszkaniowej stosowano zieleń ozdobną.

Z biegiem lat coraz wyraźniej zarysowały się olbrzymie przemiany w przestrzeni miejskiej, które spowodowane są niewłaściwą działalnością ludzką. Obecnie dla mieszkańców Poniatowej poza stworzenia odpowiednich warunków życia, ważne jest odpowiednie kierowanie procesami planowania przestrzennego i świadoma ochrona środowiska przyrodniczego. Priorytety te związane są nie tylko z poszanowaniem kontekstu miejsca, ale również z wkomponowaniem nowych struktur przestrzennych w istniejący krajobraz miejski – zarówno ten naturalny, jak i zainwestowania.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Böhm A., *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji*. Kraków, Wyd. Politechniki Krakowskiej, 2006, ISBN 83-7242-398-9
- [2] Budzyński I., Kacperczyk E., Korczak-Żydaczewska K., Milusz M., Wójcikowska J., Szejder A., Marczak M., Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2013 r., GUS, Warszawa, ISSN 1505-5507, s. 77, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2013-r-,7,10.html>, dostęp/access 2017-12-10.
- [3] Ciekawostki. Państwowe Towarzystwo Fotograficzne, <http://mojaponiatowa.strefa.pl/ciekawo/index.html>, dostęp/access 2016-03-10.
- [4] Furtak M., Centralny Okręg Przemysłowy. 1936-1939. Architektura i urbanistyka kraj/region/miasto/fabryka/osiedle/budynki, 2014, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź.

- [5] Libicka – Peroń Z., Miasto w lesie, w: *Poniatowa. Szkice z dziejów miast*, Poniatowa, 2001, Urząd Miejski w Poniatowej, s. 5-11.
- [6] Libicka – Peroń Z., Eda – narodziny, rozkwit, upadek, w: *Poniatowa. Szkice z dziejów miast*, Poniatowa, Urząd Miejski w Poniatowej, 2001, s.18-37.
- [7] Małecki Z., Teren przemysłowy EDA po 70 latach, w: *Przegląd Regionalny. Miesięcznik Towarzystwa Przyjaciół Poniatowej*, 2009, 4-5 (113-114), Poniatowa, s. 11-26.
- [8] Odyniec-Dobrowolski S., Projekt Osiedla „Poniatowa”, 1938, Warszawa (materiały luźne Urzędu Miasta w Poniatowej).
- [9] Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Rzeszowie, *Mapa topograficzna – Karczmińska Pierwsze* (nr arkusza 135.324) w skali 1:10 000, wydanie pierwsze, 1985, Poznań.
- [10] Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Rzeszowie, *Mapa topograficzna – Opole Lubelskie* (nr arkusza 135.342) w skali 1:10 000, wydanie pierwsze, 1985, Poznań.
- [11] Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Rzeszowie, *Mapa topograficzna – Poniatowa* (nr arkusza 135.413) w skali 1:10 000, wydanie pierwsze, 1985, Poznań.
- [12] Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne w Rzeszowie, *Mapa topograficzna – Poniatowa – Wieś* (nr arkusza 135.431) w skali 1:10 000, wydanie pierwsze, Poznań, 1985.
- [13] Rumiński K., Prus Z., Miszczuk A., Majerowska I., Ciepielewska M., Lechus Z., Sujak A., Babuchowski J., Mitrut E., Furtak M., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Poniatowa*. Uchwała nr XVI/92/12 z dn. 9.03.2012 r., „URBANISTA” CPKGP Spółka z o. o., Lublin.
- [14] Szelań K., Korkosz M., Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Poniatowa na lata 2017-2023, 2017, EuroCompass Sp. z o.o., Lublin, <http://um.poniatowa.pl/wp-content/uploads/2017/01/LPR-Poniatowa-16.01.2017-diagnoza-i-delimitacja-obszaru-rewitalizacji.pdf>, dostępu/access 2018-03-10.
- [15] Wójciak H., Dobrowolski R., Wójciak J., Urban D., Wójcikowska-Kapusta A., Łojek J., Szulc R., Kiczyńska A., *Miasto i gmina Poniatowa. Inwentaryzacja przyrodnicza*, 1999, Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa.
- [16] Zdjęcia satelitarne Poniatowej.
<https://www.google.pl/search?q=mapa+Poniatowa&oq=mapa+Poniatowa&aqs=chrome..69i57j69i60l3j0l2.2876j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, dostępu/access 2017-12-10.

O AUTORZE

Natalia Kot – doktorantka w Katedrze Projektowania i Architektury Krajobrazu na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie. Działalność naukowa związana z architekturą krajobrazu, terenami zieleni miast i osiedli powstałych w XX w. oraz sztuką.

AUTHOR'S NOTE

Natalia Kot – PhD student in the Department of Landscape Design and Conservation at the Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, University of Life Science in Lublin. Research activities connected with landscape architecture, green territories, estates established in the XX century and art.

Kontakt | Contact: natalia.b.kot@gmail.com, tel. 507-174-207.